

DÜZELTME (İNCELTME, UZATMA) İŞARETİNİN KULLANIMI İLE İGİLİ TARTIŞMALAR

Raşit KOÇ*

ÖZET

Dilimizde problemlili konulardan birisi de düzeltme (uzatma, inceltme) işaretidir. Hangi kelimelerde kullanılacak, hangilerinde kullanılmayacak ya da hiç mi kullanılmaması gerekiyor, bütün bunlar tartışma konusu olmuştur.

Bu çalışmada, Türk Dil Kurumu ve özel yayınevleri tarafından değişik zamanlarda hazırlanmış imlâ (yazım) kılavuzları incelenerek, düzeltme (uzatma, inceltme) işaretiyle ilgili görüşlere ve tartışmalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, düzeltme işareti, yazım.

DISCUSSIONS ABOUT THE USE OF CIRCUMFLEX ACCENT

ABSTRACT

The use of the circumflex accent is one of the problems in Turkish. It is not certain to use it with certain words or not. It is also not known whether it is never used. All of these are problematic topics.

In this study the views and discussions about the punctuation guidelines published by Türk Dil Kurumu and private publishing house in various date will be analysed and it will offer a discussion of various views and discussions about the topic.

Key Words: Turkish Language, circumflex accent, writing.

---

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretimi Bölümü, rasitkoc@yyu.edu.tr

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Dilimizde problemlı konulardan birisi de düzeltme (uzatma, inceltme) işaretidir. Hangi kelimelerde kullanılacak, hangilerinde kullanılmayacak ya da hiç mi kullanılmaması gerekiyor, bütün bunlar tartışma konusu olmuştur. Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler yazılırken bazı ünlüleri uzun okumak, bazı kelimelerdeki sesleri ince okumak için bu işaret kullanılır.

Değişik zamanlarda hazırlanan yazım kılavuzlarında bu işaretin kullanımına yer verilirken bazı yazım kılavuzlarında farklılıklar görülmektedir. Bu durum, Türk Dil Kurumu'nun değişik dönemlerde değişik görüşteki kişiler tarafından yönetilmesinin sonucu olarak görülebileceği gibi dilde özleştirme taraftarı ve karşıtlarının mücadelesi olarak da algılanabilir. Çünkü eski kültür özelliklerini ve kelimeleri yaşatmak isteyenler yazımda bu işareti kullanırken, özleştirmeciler yeni kelimeleri ve yeni yazım biçimlerini tercih etmişlerdir. Zaman zaman yaşanan tartışmalarda biri diğerini dili yok etmek ve yozlaştırmakla suçlarken yeni lisancılar da diğerlerini Osmanlıcayı yeniden diriltmekle ve gericilikle suçlamışlardır.¹

Bu çalışmanın amacı, dilimize yabancı dillerden giren (^) işaretinin kullanımında bir kuralın olup olmadığı ve bu işaretin kullanılmaması hâlinde herhangi bir anlam bozukluğuna veya yazım yanlışlığına sebep olup olmayacağını belirlemektir.

Düzeltilme işareti sadece dilimize yabancı dillerden giren kelimelerin yazımında kullanılan bir işarettir. O hâlde uzunca yıllar kullanılan ve Türkçeleşmiş kabul edilen kelimelerde artık bu işaret kullanılmalı mıdır? Kullanılmadığı durumlarda bir yazım ve anlatım bozukluğuna neden olabilir mi?

Uzun yıllar yazı dili olarak kullanılan Türkçe, kullanıldığı devirler boyunca değişik dillerden etkilemiştir. Bunlardan en önemlileri Arapça ve Farsça'dır. Bu dillerden dilimize giren pek çok kelime vardır. Bu kelimeler, uzun yıllar insanımızın duyu ve düşüncelerini anlatmasına vasıta olmuş ve içselleştirilmiştir. Onun için bu kelimeleri dilimizden ve kültürümüzden çıkarıp atmamız düşünülemez. Öyleyse dilimizin zenginliği olarak kabul edilecek bu kelimeleri kendi dilimizin imlâsına uydurmak ve bu şekilde kullanmak gerekmektedir.

Dilimizdeki diğer kelimeler gibi bu kelimeler de zamanla ses ve şekil değişikliğine uğrayacak, imlâları değişebilecektir. Onları dilimizden atmak ne kadar yanlış ise Arap ve Fars imlâsına göre yazmakta ısrar etmek de o kadar yanlıştır.

¹ Sevgi Özel vd., *Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası*, İstanbul, 1986, s. 241.

Sonuçta bu kelimeler dilimizdeki diğer kelimeler gibi bir sebeple kullanıma girmiş, zaman içerisinde değişikliğe uğramaları ve sonra da ortadan kalkmaları doğaldır.

Dilimizi yabancı dillerin etkisinden korumak kadar, dilimize yabancı dillerden giren kelimelerin imlâsını bir sisteme bağlamak da önemlidir.

Tanımlar

1- İmlâ (yazım): Bir dilin, birtakım kurallara uyularak yazıya geçirilmesine verilen ad.² Yazım (dikte), birine söyleyip yazdırma.³

2- Düzeltilme İşareti: Düzeltilme işareti, hem uzatma hem de inceltme görevinde kullanılmaktadır. İnceltme görevinde kullanılan düzeltilme işareti, alıntı kelimelerdeki *g*, *k*, *l* seslerinin ince okunmasının söz konusu olduğu durumlarda, bu seslerden sonra gelen *a* ve *u* üzerine konmaktadır.⁴

Yöntem

1960 yılından sonra Türk Dil Kurumu ve özel yayınevleri tarafından hazırlanan imlâ kılavuzlarından tarama yoluyla seçilen kelimeler yazım yönünden karşılaştırılacak ve tablo hâlinde verilerek aynı kelimelerin farklı kılavuzlardaki imlâları karşılaştırılacaktır.

Sınırlılıklar

Çalışma, 1960 yılından sonra Türk Dil Kurumu ve özel yayınevleri tarafından hazırlanan ve bu araştırmaya örneklem olarak alınan kılavuzlardan seçilen kelimelerle sınırlıdır. Çalışmanın sınırlı tutulduğu kılavuzlar: Türk Dil Kurumu tarafından, 1966, 1970, 1988, 1996 ve 2005 yıllarında hazırlanan kılavuzlar. Özel yayınevlerince hazırlanan; Dergâh Yayınları *İmlâ Kılavuzu* 1987, Mertol Tulum'un 1986 yılında Tercüman Yayınlarından çıkan *Yeni İmlâ Kılavuzu*, Nijat Özön'ün 1995 yılında Yapı Kredi Yayınlarından çıkan *Büyük Dil Kılavuzu* ve Kocaoluk Yayınlarının 2002 yılında yayınladığı *İmlâ Kılavuzu*'dur.

Tartışma

Standart Türkiye Türkçesi'nde uzun ünlü mevcut değildir. Kullandığımız ünlüler kısadır. Uzun ünlü dilimizde konuşmada ses

² Ahmet Saraçoğlu, *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Eskişehir, 2000, s. 157.

³ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Ankara, 1998, s. 1077.

⁴ Türk Dil Kurumu, *İmlâ Kılavuzu*, Ankara, 1996, s. 439.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

düşmesine bağlı olarak kullanılır. Yazıda ve söyleyişteki uzun kelimeler yabancı kökenli kelimelerdir. Bu tür kelimelerin yazılışları imlâ kılavuzlarında farklılık göstermektedir.

Şimdi belirlediğimiz imlâ kılavuzlarının düzeltme işaretinin kullanımıyla ilgili tutumlarına bakalım. İlk kılavuzumuz Türk Dil Kurumunun 1966 yılında yayınladığı *İmlâ Kılavuzu*. Bu kılavuzda düzeltme işaretinin kullanımıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“İmlâmızda uzatma işaretini taşıyan her kelime yabancıdır. Türkçede kullanılan doğu ve batı dillerinden gelme kelimelerde Türk fonetiğine uymayan özellikler vardır. Bunların hepsini imlâda göstermek gerekmez. Ancak kimi durumlarda uzatma işareti, kelimenin okunuşuna yardım eder.

Uzatma (^) işareti, üzerine konulduğu ünlünün uzun okunacağını gösterir. İki kelime aynı harflerle yazıldığı hâlde, bir ünlünün uzun okunmasıyla, ayrı ayrı anlamlara gelirse uzun okunan ünlünün üzerine uzatma işareti konur: *Ali, Âli; alem, âlem; adet, âdet; hala, hâlâ* gibi.

1) Bir *a* ya da *u*'dan önce gelen *k, g, l* sesleri, uzatılıp inceltince bu *a* ya da *u*'nun üzerine (^) işareti konur. Örnek: *kâgir, gâvur, lâle, menkûp* gibi.

2) Vezin gereği uzun okunan ünlülerin üzerine de uzatma işareti konur. Örnek:

Allah âdın zikredelim evvelâ

Vâcib oldur cümle işde her kula.

3) Yabancı kelime köklerinden yapılan bir çeşit yabancı sıfat da üzerine uzatma işareti konulan nispet eki “î” ile kurulur: *medenî, sıhhî, dünyevî, millî, ahlâkî, iktisadî* gibi.⁵

Bu açıklamaların yer aldığı kılavuzdan dört yıl sonra yayınlanan 1970 kılavuzu da düzeltme işaretinin kullanımıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“Yazımızda uzatma işaretini taşıyan sözcüklerin çoğu yabancıdır. Türkçede kullanılan doğu ve batı dillerinden gelme sözcüklerde Türkçenin ses yapısına uymayan özellikler vardır. Bunların hepsini yazımda göstermek gerekmez. Ancak kimi durumlarda “^” işareti, sözcüğün okunuşuna yardım eder:

⁵ Türk Dil Kurumu, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, Ankara, 1966, s. 33.

1) İki sözcük aynı harfle yazıldığı hâlde, bir ünlünün uzun okunmasıyla ayrı ayrı anlamlara gelirse uzun okunan ünlünün üzerine “ ^ ” işareti konur: *Ali, Âli; alem, âlem; adet, âdet; hala, hâlâ* gibi.

2) *k, g* ünsüzlerinden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri uzun okunduklarında, bu ünlülerin üzerine “ ^ ” işareti konur: *kâgir, hodkâm, menkûp, mahkûm* gibi.

3) *l* ünsüzünden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri uzun okunduklarında, yalnız *a* ünlüsü üzerine “ ^ ” işareti konur, *u* ünlüsü üzerine konmaz: *lâle, lâzım, mağlup, meclup, üslup* gibi.

4) Yabancı sözcük köklerinden yapılan bir çeşit yabancı sıfat da üzerine “ ^ ” işareti konulan “ î ” ile kurulur: *medenî, sıhhî, dünyevî, millî, ahlâkî, iktisadî* gibi.”⁶

Üçüncü olarak incelediğimiz imlâ kılavuzu, Türk Dil Kurumu tarafından 1988 yılında yayınlanan kılavuzdur. Bu kılavuzda, düzeltme işaretinin kullanımıyla ilgili daha önce incelediğimiz kılavuzlardan farklı yaklaşımlar olduğunu görüyoruz.

Kılavuzda düzeltme (inceltme, uzatma) işaretinin kullanımı şu şekilde açıklanmıştır:

“Arapça ve Farsçadan gelen bir takım kelimelerde ünlülerin uzunluğu özel olarak gösterilir. Bu işaretin özel olarak kullanılması yazılış yanlış sayılmaz. Özellikle eski Türkçe metinlerin yeni yazıya çevrilmesinde bu işaret yaygın olarak kullanılır.

Dilimizde yazılışları birbirine benzeyen, anlamları ayrı birtakım kelimeler vardır: *adet, alem, hal* gibi. Yazılışları birbirine benzeyen, anlamları ve okunuşları ayrı olan bu gibi yabancı kelimeleri ayırt etmek için uzun ünlülerin üzerine düzeltme işareti konur: *adet* (sayı), *âdet* (görenek, alışkanlık); *alem* (bayrak), *âlem* (dünya, evren); *aşık* (küçük kemik), *âşık* (vurgun, tutkun); *hal* (pazar yeri), *hâl* (durum, vaziyet).

Bundan başka, Arapça ve Farsça kelimelerde *g* ve *k* ünsüzlerinin ince okunduğunu göstermek için de bu ünsüzlerden sonra gelen *a* ve *u* ünlülerin üzerine düzeltme (inceltme) işareti konur: *dükkân, dergâh, gâvur, kâr, mekân, mahkûm, mezkûr*.

Arapça ve Farsçadan gelen kelimelerde *l* ünsüzünün ince okunduğunu göstermek için de bu işaret kullanılır: *ahlâk, billûr, evlât, felâket, kelâm, lâkin, üslûp, lâzım*.”⁷

⁶ Türk Dil Kurumu, **Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu**, Ankara, 1970, s. 32.

⁷ Türk Dil Kurumu, **İmlâ Kılavuzu**, Ankara, 1988, s. 8.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Burada göze çarpan bir farklılık, *l* ünsüzünden sonra gelen *u* ünlüsünün üzerine “ ^ ” işaretinin konulmasıdır. Hatırlanacağı gibi 1970 yılı imlâ kılavuzunda *l* ünsüzünden sonra gelen *u* ünlüsü üzerine düzeltme işareti konulmadığı belirtilmekteydi.

Önceki yıllarda hazırlanan kılavuzlarda olmayıp, 1988 yılı kılavuzunda görülen farklı bir açıklama da batı kökenli kelimelerde de düzeltme işaretinin kullanılmasıyla ilgilidir.

“Batı kökenli kelimelerde *l* ünsüzünün ince okunduğunu göstermek için de düzeltme (inceltme) işareti konur: klâsik, lâhana, plâk, plâj, plân. Ancak, Batı dillerinde buna benzer bir işaretin kullanılmadığı göz önüne alınarak yeni kelimelerde bu işaretin kaldırılması yazılış yanlışı sayılmaz.”⁸

Kılavuzda düzeltme işaretinin kullanımıyla ilgili son açıklama diğer kılavuzlarda da olduğu gibi nispet *î*'sinin kullanımıyla ilgilidir.

“Nispet *î*'sini göstermek için düzeltme işareti kullanılır: *ahlakî, iktisadî, insanî, edebî, fikrî, medenî, sıhhî, siyasî, dünyevî*, gibi. Böylelikle *asker-i* ve *askerî, din-i* ve *dinî* (dinsel) gibi biçimlerin karıştırılması önlenmiş olur. Nispet *î*'si Türkçe kelimelerde de kullanılır: *altunî, bayatî, gümüşî, kurşunî*. Buna karşılık *çengi, çini, harami, külhani, tiryaki*, gibi örneklerde *-î*'ler *-i*'ye dönüşmüştür.

Nispet *î*'si alan kelimelere Türkçe ekler getirildiğinde düzeltme işareti olduğu gibi kalır: *ciddîleşmek, ciddîlik, resmîlik*.”⁹

Düzeltilme işaretinin kullanımıyla ilgili en geniş açıklamayı veren 1996 yılında yayınlanan imlâ kılavuzudur. Bu kılavuzda da “ ^ ” işaretinin kullanımıyla ilgili 1988 yılı kılavuzunun açıklamaları tekrarlandıktan sonra uzatma işaretinin kullanıldığı sözler dizini verilmiştir. Dizinde yazılışları bir, anlamları ve okunuşları ayrı olan kelimeler listelenmiştir. Bu listede toplam 84 kelime vardır. Kelimelerin karşılıklarına anlamları da yazılarak “ ^ ” işaretinin bir kelimeyi doğru yazmada ve doğru seslendirmedeki önemi örneklerle gösterilmiştir. Bunlardan bazıları:

⁸ Age, s. 8.

⁹ Ay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

aciz (güçsüzlük)	âciz (güçsüz)
ayan (belli, açık)	âyan (ileri gelenler)
hadis (peygamber sözü)	hâdis (meydana gelen)
hasıl (ekin)	hâsıl (olan, ortaya çıkan)
nar (bir meyve)	nâr (ateş)
şura (şu yer)	şûra (danışma kurulu)
vasi (mirası yöneten)	vâsi (geniş, engin)
zati (zaten)	zâti (kendine özgü)

Yazılışları aynı, okunuşları ve anlamları farklı kelimeler dizininden başka bir de nispet î'sinin kullanıldığı kelimeler listesinde verilmiştir. Burada da nispet î'sinin belirtme durumu ve iyelik ekiyle karıştırılmaması için “ ^ ” işaretinin kullanıldığı belirtilmiştir. Bu listede de 441 kelime yer almaktadır. Bunlardan bazıları:

abadî	bahrî	Celâlî	dairevî
esasî	fağfurî	gümüşi	Habeşî
ırkî	illî	kısmî	limonî
mecburî	nihaî	örfî	patlıcanî
samanî	şemsî	Turanî	uzvî
ümmî	vahşî	yabanî	Zührevî

Yazım kurallarının son hâlinin verildiği Türk Dil Kurumunun 2005 yılı kılavuzunda düzeltme işaretinin kullanımı 3 maddede şöyle özetlenmiştir:

“1. Yazılışları bir, anlamları ve okunuşları ayrı olan kelimeleri ayırt etmek için, okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine konur: *adem* (yokluk), *âdem* (insan); *adet* (sayı), *âdet* (gelenek, alışkanlık); *alem* (bayrak), *âlem* (dünya, evren); *alim* (her şeyi bilen), *âlim* (bilgin); *aşık* (eklem kemiği), *âşık* (vurgun, tutkun); *hakim* (hikmet sahibi), *hâkim* (yargıç); *hal* (pazar yeri), *hâl* (durum, vaziyet); *hala* (babanın kız kardeşi), *hâlâ* (henüz); *şura* (şu yer), *şûra* (danışma kurulu).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

UYARI : *Katil* (< *katl* = öldürme) ve *kadir* (< *kadr* = değer) kelimeleriyle karışma olasılığı olduğu hâlde *katil* (*ka:til* = öldüren) ve *kadir* (< *ka:dir* = güçlü) kelimelerinin düzeltme işareti konmadan yazılması yaygınlaşmıştır.

2. Arapça ve Farsçadan dilimize giren birtakım kelime ve eklerle özel adlarda bulunan ince *g*, *k* ünsüzlerinden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri üzerine konur: *dergâh*, *gâvur*, *ordugâh*, *tezgâh*, *yadigâr*, *Nigâr*; *dükkân*, *hikâye*, *kâfir*, *kâğıt*, *Hakkâri*, *Kâzım*, *mahkûm*, *mekân*, *mezkûr*, *sükûn*, *sükût*. Kişi ve yer adlarında ince *l* ünsüzünden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri de düzeltme işareti ile yazılır: *Halûk*, *Lâle*, *Nalân*; *Balâ*, *Elâzığ*, *İslâhiye*, *Lâdik*, *Lâpseki*.

3. Nispet *i*'sinin belirtme durumu ve iyelik ekiyle karışmasını önlemek için kullanılır. Böylece (*Türk*) *askeri* ve *askerî* (*okul*), (*İslam*) *dini* ve *dinî* (*bilgiler*), (*fizik*) *ilmi* ve *ilmî* (*tartışmalar*), (*Atatürk'ün*) *resmi* ve *resmî* (*kuruluşlar*) gibi anlamları farklı kelimelerin karıştırılması da önlenmiş olur.

Nispet *i*'si alan kelimelere Türkçe ekler getirildiğinde düzeltme işareti olduğu gibi kalır: *millileştirmek*, *millilik*, *resmîleştmek*, *resmîlik*.¹⁰

Kılavuzun bu baskısında daha önceki kılavuzların aksine *İmlâ Kılavuzu* yerine *Yazım Kılavuzu* ismi tercih edilmiştir. Bunun nedeni de kılavuzun sunuş bölümünde şöyle izah edilmiştir:

“AKDITYK Yönetim Kurulu 10 Ağustos 2005 tarih ve 502/32 sayılı karar ile kılavuzun adı *Yazım Kılavuzu* olarak değiştirilmiştir.”¹¹

Bu tercih, en azından daha önceki kılavuzlarda yazım kurallarının yanında yaşanan isim tartışmalarının son bulmasını sağlayacaktır. Kılavuzun ismindeki değişikliğin nedeni, “yeni tartışmalar yaratmak değil, yaşanan tartışmaları sona erdirecek ve herkesin benimseyeceği bir kılavuz amaçlandığı” şeklinde açıklanmıştır.

Türk Dil Kurumunun değişik zamanlarda hazırladığı kılavuzların düzeltme (inceltme, uzatma) işareti konusundaki görüşlerinden sonra çalışmamıza konu ettiğimiz değişik özel yayınevlerine ait imlâ kılavuzlarının bu işaretin kullanımı ile ilgili görüşlerine bir göz atalım.

¹⁰ Türk Dil Kurumu, *Yazım Kılavuzu*, Ankara, 2005, s. 6-7.

¹¹ Age, s. VII.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

İncelediğimiz kılavuzlardan ilki, Dergâh Yayınları'nın 1987 yılında yayımlanmış olduğu kılavuzdur. Bu kılavuzda düzeltme işaretinin kullanımıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“Türkçe’de kullanılan yabancı dillerden geçmiş kelimelerin ses yapısını belirtmek üzere bazı durumlarda “ ^ ” işareti kullanılır.

İki kelime aynı harfle yazıldığı zaman değişik okunuşla ayrı ayrı anlamlara geliyorsa bu durumda “ ^ ” işareti konulur. İşaret uzun okunacak seslerin üzerinde bulunur: *Ali, Âli; alem, âlem; aşık, âşik; adet, âdet; batın, bâtın; hala, hâlâ; vakıf, vâkıf* gibi.

K ve *g* seslerinden sonra gelen *a* ve *u* sesleri ince okunduklarında bunlar üzerine “ ^ ” işareti konur: *mahkûm, ordugâh* gibi.

L seslerinden sonra gelen *a* ve *u* sesleri uzun okundukları zaman yalnız *a* sesleri üzerine “ ^ ” işareti konur, *u* üzerine konulmaz: *lâle, lâzım, lâkin, mağlup, üslup* gibi.

Ancak *a*'nın kısa, *l*'nin ince okunması gereken hâllerde işaret kaldırılır. *Latif, telakki, telaffuz* gibi.

Batı dillerinden Türkçe’ye girmiş kelimelerde “ ^ ” işareti kullanılmaz. Önceleri enflasyon, klâsik, plân gibi kelimelerde kullanılıyordu. Çünkü bu kelimelerin asıllarında böyle bir işaret yoktur.

Yabancı kelime köklerinden yapılan bir çeşit sıfat üzerine “^” işareti konulmuş *î* ile kurulur: *medenî, ahlâkî, millî* gibi. Bu tür ilgi eki alan kelimelere türkçe ekler getirildiğinde “ ^ ” işareti korunur: *millîleşmek, medenîlik* gibi.”¹²

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış olan 1988 yılı kılavuzu, 1985 yılı kılavuzunun düzenlenmiş şeklidir. 1985 yılından sonra yayımlanan Dergâh Yayınlarına ait kılavuzla 1988 yılında yayımlanan Türk Dil Kurumu kılavuzunda düzeltme işaretinin kullanıldığı yerler hakkında bazı görüş ayrılıkları görülmektedir.

İncelediğimiz kılavuzlardan ikicisi, Mertol Tulum tarafından hazırlanan Yeni İmlâ Kılavuzu’dur. Mertol Tulum, kılavuzunda, dilimizde kökten gelen uzun ünlülerin olmadığını, yabancı dillerden gelen uzun ünlüleri yazıda gösterip göstermemenin veya nasıl gösterileceğinin imlâmızın başlıca problemlerinden biri olduğunu belirtir.¹³

---

¹² Dergâh Yayınları, **İmlâ Kılavuzu**, İstanbul, 1987, s. 21.

¹³ Mertol Tulum, **Yeni İmlâ Kılavuzu**, İstanbul, 1986, 7

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bu kılavuzda düzeltme işaretinin kullanıldığı yerler şu şekilde sıralanır:

“a) Aynı harflerle yazılan, ancak okunuş ve anlamları farklı olan kelimelerde uzunluğu gösteren ayırt edici bir işaret olarak kullanılır: *adem, âdem; adet, âdet; ama, âmâ; batın, bâtın; nazım, nâzım; vakıf, vâkıf* gibi.

b) Uzatma ve inceltmenin bir arada bulunduğu durumlarda uzatma ve inceltme gösteren ortak bir işaret olarak kullanılır: *alâmet, belâ, kâgir, lâzım, sülâle, ulûfe, vekâlet, vilâyet, zekâ* gibi.

c) Arapça ve Farsçadan gelen birçok kelimedede ince *g, k* ve *l* ünsüzleri önündeki uzun *a* ve *u* ünlüleri kapalı hecelerde kısalmış bulunmakta, ancak birleşme ve çekim sırasında açılan hecede uzunluklar yeniden ortaya çıkmaktadır. Bu gibi kelimelerde de düzeltme işareti kullanılır: *ahkâm, iflâs, kâhya, tezgâh* gibi.

Batı dillerinden alınmış kelimelerde kalın ünlüden sonra gelen *l*'yi ince olarak okumak için de kullanılmakta ise de (*lâhana, lâmba, klâsik, plân* gibi) en iyisi *loca, lokal, alkol, kalsiyum* kelimelerindeki incelikler gibi bunları da söyleyişe bırakmak, dolayısıyla hiçbirinde kullanmamaktır.

Kelimelerin çekim eki almış şekilleri ile nispet ekli şekillerini birbirine karıştırmamak için nispet *î*'leri üzerine ayırt edici olmak ve uzatmayı göstermek için düzeltme işareti konulur: *adlî, askerî, insanî, resmî, siyasî* gibi.¹⁴

Görülüyor ki Batı dillerinden giren kelimelerde ince okunacak *l* sesi için düzeltme işaretinin kullanılıp kullanılmayacağı da kılavuzlarda açıklığa kavuşmayan tartışmalı bir konudur.

Özel yayınevlerine ait incelediğimiz üçüncü imlâ kılavuzu, Nijat Özön'ün hazırladığı, Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan Büyük Dil Kılavuzu'dur. Bu kılavuzda, düzeltme işaretinin kullanımına ait şu bilgilere yer verilmiştir:

“Arapça, Farsça kökenli sözcüklerde (*k, g, l*) ünsüzlerinden sonra gelen (*a, u*) ünlülerinin kimi yerde uzatmayı, kimi yerde inceltmeyi ya da ikisini birden belirtmek için düzeltme imi konur: *âgâh, bîgâne, celâl, dükkân, gâh, imkân, rûh, sûr, yegâne, zülâl*...

UYARI 1: (*a, u*) uzun ünlülerden önceki ünsüzün (*g, k*) olması durumunda, bunların ince değil kalın, ama uzun okunması gerekiyorsa, uzunluk düzeltme imiyle değil, ünlüyü çift yazmak

¹⁴ Age, s. 9.

yoluyla belirtilir. Bu çift ünlü tek tek değil, tek ama uzun okunur: *kaatil, kaadir, gaasıp...*

UYARI 2: (a, u) uzun ünlüleri üstüne (-) imi konarak da belirlenebilir. Bu durumda bütün uzun (a, u) ünlüleri bu imle, ince okunacaklar da düzeltme imiyle gösterilir: *kâtil, kâdir, gâsıp; kâtip, kâmil...*¹⁵

Nijat Özön'ün hazırladığı kılavuzda şimdiye kadar incelediğimiz kılavuzlarda olmayan farklı bir uygulama görmekteyiz. Bu da bazı hâllerde (-) işaretinin kullanılmasıdır.

Özel yayınevlerine ait incelediğimiz son imlâ kılavuzu, Kocaoluk Yayınevi tarafından hazırlanan kılavuzdur. Bu kılavuzda, düzeltme işaretinin iki görevi olduğu bunların da uzatma ve inceltme olduğu ayrıca nispet *î*'sini ve Batı kökenli kelimelerde de "i" ünsüzünün ince okunduğunu göstermek için de düzeltme işaretinin kullanıldığı belirtilir.¹⁶

Seçtiğimiz imlâ (yazım) kılavuzlarındaki yaklaşımları belirttikten sonra düzeltme (inceltme, uzatma) işaretiyle ilgili diğer görüşleri, kullanım biçimleri ile ilgili farklı düşünceleri de sıralamakta fayda görüyoruz:

Hasan Eren, bir yazısında Türk Dil Kurumunun bazı kılavuzlarında düzeltme işaretini kaldırmasının yazımda, söyleyişte sorunlara yol açtığını bu işaretin kaldırılmasının yazım ve söyleyiş sorunlarını bir kat daha artırdığını söyler.¹⁷

Hasan Eren, aynı makalenin devamında Ömer Asım Aksoy başkanlığında bir kurulca hazırlanan Ana Yazım Kılavuzu'nda nispet *î*'lerinden düzeltme işaretinin kaldırıldığını bunun söyleyişte büyük aksaklıklara yol açtığını belirtmektedir.¹⁸

Kemal Demiray, düzeltme işaretiyle ilgili Cumhuriyet gazetesindeki bir yazısında 1985 yılında hazırlanan kılavuzun nispet *î*'sinde ve *l*'den sonra gelen *a* ve *u* harflerinde yeniden düzeltme işaretini kullanmaya başlamasını eleştirir ve bunun eskiye dönüş olduğunu belirtir. Eski kılavuzlarda düzeltme işaretinin tamamen kaldırılmadığını sadece nispet *î*'sinden ve *l*'den sonra gelen *a* ve *u* harflerinde kaldırıldığını fakat yeni kılavuzun bunları geri getirmekle

¹⁵ Nijat Özön, **Büyük Dil Kılavuzu**, İstanbul, 1995, s. 66.

¹⁶ Kocaoluk Yayınevi, **İmlâ Kılavuzu**, İstanbul, 2002, s. 19.

¹⁷ Hasan Eren, **Yazımda İkili Çözüm**, Türk Dili, Ekim, 1987, s. 161.

¹⁸ Agm, s. 163.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kalmayıp Batıdan alınmış kelimelerde de kullandığını bunun yanlış olduğunu söyler.¹⁹

Hamza Zülfikar, *Yeni Türk Harfleri*, başlıklı yazısında Latin kökenli harflerin Türkçe kelimelerin yazılışlarına ve okunuşlarına uygun düştüğünü fakat dildeki bazı Arapça, Farsça ve batı kökenli kelimeleri yazmada ve söylemede birtakım tutarsızlıkların ortaya çıktığını başlangıçta bu eksikliği düzeltmek için düzeltme işareti “ ^ ” ile giderilmek istendiğini zamanla bu işaretin kullanımdan kalkmasıyla dil ve imlâ eğitiminin gerilediğini ve bunun da söyleyiş bozukluklarına yol açtığını ifade etmektedir.²⁰

Ali Püsküllüoğlu, Milliyet Sanat dergisindeki bir yazısında 1985 kılavuzundaki “Batı kökenli kelimeler orijinal yazılışlarına göre yazılabilir.” Sözüne atıfta bulunarak, “Mademki batı kökenli sözcükler orijinal yazılışlarına göre yazılabilir, *Latin, plaj, plan* gibi sözcüklere orijinallerinde bulunmayan bir imi, düzeltme imini neden koyuyorsunuz?”²¹

Kılavuzlarda ve tartışmalarda görüldüğü gibi, 1983 yılından sonra Türk Dil Kurumu yönetimine farklı bir anlayışın hâkim olması imlâda ikiliğe sebep olmuştur. Dilde sadeleşme veya özleşme taraftarları yazımda düzeltme işareti kullanmazken öte yandan bu kelimelerin belli bir kültürün sembolü olduğunu ve aslını muhafaza etmesi gerektiğini düşünenler, düzeltme (incelte, uzatma) işaretinin kullanılmasını uygun görmüşler ve hazırladıkları imlâ kılavuzlarında da bunu uygulamışlardır.

Şimdi değişik zamanlarda Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış kılavuzlardan çalışmamıza örnek olarak seçtiğimiz kelimelerin yazılışlarına bakalım ve süreç içerisinde yaşanan değişiklikleri örnekleriyle görelim:

¹⁹ Sevgi Özel vd., *Age*, s. 174.

²⁰ Hamza Zülfikar, *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1*, Ankara, 2008, s. 22.

²¹ Sevgi Özel vd., *Age*, s. 197.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

TDK 1966	TDK 1970	TDK 1988	TDK 1996	TDK 2005
âciz	âciz	âciz	âciz	âciz
âdem	âdem	âdem	âdem	âdem
âdet	âdet	âdet	âdet	âdet
âkit	âkit	âkit	âkit	âkit
âlâ	âlâ	âlâ	âlâ	âlâ
alarm	alarm	alârm	alârm	alarm
arzuhal	arzuhal	arzuhal	arzuhâl	arzuhâl
biçare	biçare	bîçare	bîçare	biçare
bilanço	bilanço	bilânço	bilânço	bilanço
billur	billur	billûr	billûr	billur
buluğ	buluğ	bulûğ	bulûğ	bülüğ
ceylan	ceylan	ceylan	ceylân	ceylan
dâr	dar	dar	dâr	dar
deflasyon	deflasyon	deflâsyon	deflâsyon	deflasyon
derhal	derhal	derhal	derhâl	derhâl
dükkân	dükkân	dükkân	dükkân	dükkân
ebrulu	ebrulu	ebrulî	ebrulî	ebruli
filan	filan	filân	filân	filan
flama	flama	flâma	flâma	flama
flaş	flaş	flâş	flâş	flaş
güllaç	güllaç	güllâç	güllâç	güllaç
hadise	hadise	hâdise	hâdise	hadise
hâl	hâl	hâl	hâl	hâl
hâşa	hâşa	hâşâ	hâşâ	haşa
iflâs	iflâs	iflâs	iflâs	iflas
ilâç	ilâç	ilâç	ilâç	ilaç
jaluzi	jaluzi	jaluzi	jalûzi	jaluzi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kâğıt	kâğıt	kâğıt	kâğıt	kâğıt
kâkül	kâkül	kâkül	kâkül	kâkül
klarnet	klarnet	klârnet	klârnet	klarnet
klasik	klasik	klâsik	klâsik	klasik
labirent	labirent	lâbirent	lâbirent	labirent
lahana	lahana	lâhana	lâhana	lahana
lamel	lamel	lâmel	lâmel	lamel
Latin	Latin	Lâtin	Lâtin	Latin
leylak	leylak	leylâk	leylâk	leylak
mağlup	mağlup	mağlûp	mağlûp	mağlup
mahkûm	mahkûm	mahkûm	mahkûm	mahkûm
mahluk	mahluk	mahlûk	mahlûk	mahluk
malum	malum	malûm	malûm	malum
mâni	mani	mâni	mâni	mâni
nar	nâr	nar	nâr	nâr
plaj	plaj	plâj	plâj	plaj
plak	plak	plâk	plâk	plak
plan	plan	plân	plân	plan
rahîm	rahim	rahîm	rahîm	rahîm
sâdır	sâdır	sadır	sâdır	sâdır
sâri	sâri	sâri	sâri	sâri
şâhıs	şâhıs	şâhıs	şâhıs	şahıs
şûra	şûra	şûra	şûra	şûra
tabi	tabi	tâbi	tâbi	tabi
vâkif	vâkif	vâkif	vâkif	vâkif
yad	yâd	yâd	yâd	yâd
yâr	yâr	yâr	yâr	yâr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, (^) işaretinin yazımda kalmasını savunanlar diğerlerini dilimizi yozlaştırmakla itham ederek dilde sadeleşmeye ve özleşmeye karşı çıkmışlardır. Öte yandan diğer bir grup da dilde işaret fazlalığına sebep olduğu ve Türkçe kelimelerde bulunmadığı için; nispet î' sinde, batı dillerinden gelen kelimelerde ve *g, k, l* seslerinden sonra gelen *a, u* seslerinde bu işaretin kullanılmasının gereksiz olduğunu savunmuşlardır.

Süregelen bu tartışmalar sonunda Türk Dil Kurumu, hazırlamış olduğu son yazım kılavuzunda, başta kılavuzun ismi olmak üzere (imlâ kılavuzu yerine yazım kılavuzu tercih edilmiştir.) tartışmalara son vermek istercesine daha önceki yıllarda hazırlanmış kılavuzların aksine pek çok kelimedede düzeltme (inceltme, uzatma) işaretinin kullanımına son vermiştir. Bunlardan bir tanesi de daha önceki kılavuzlarda *imlâ* şeklinde olan yazımın *imla* olarak değiştirilmesidir.

Türkçenin tartışmalı konularından birisi olan düzeltme işaretinin kullanımında bir görüş birliği sağlaması her ne kadar zor görünse de Türk Dil Kurumunun son hazırladığı kılavuz bu konuda önemli açılımlar getirmiştir. Bunların başında batı dillerinden dilimize girmiş kelimelerde düzeltme (inceltme, uzatma) işaretinin kullanımından vazgeçilmesi gelmektedir. Yine bu kılavuzda bazı Arapça ve Farsça kelimelerden sonra ince *l* sesini göstermek için düzeltme işaretini kullanmaktan vazgeçilmiştir.

Öte taraftan yazılışları aynı fakat seslendirişleri ve anlamları farklı olan kelimelerin yazımında, ince okunması gereken *k* ve *g* seslerinden sonra ve nispet î' sinin gösterilmesinde düzeltme işareti kullanılması gerekmektedir. Örnek: *ama, âmâ; aşık, âşık; resmi ver, resmî ziyaret; milli toprak, millî emlak; kâğıt, hikâye, gâvur, dergâh, tezgâh.*

Aksi hâlde bu tür kelimeleri okumak ve anlamlandırmak güçleşecektir. En azından doğru okunuşu ve anlamı yakalamak için birkaç kez yazıya bakmak gerekecektir. Ya da bu kelimelerin yanlış telaffuzu kulaklarımızı tırmalamaya devam edecektir. Unutulmamalıdır ki dil bir milletin ortak malıdır. Aynı dili kullananlar o dilin ortaklarıdır. Onun için ortakların hepsi ortağı oldukları dile karşı sorumluluklarını bilmeli ve görevlerini yerine getirmelidir. Sadece bu konuda değil dilimizle ilgili her konuda bu duyarlılığı göstermeli ve bir dil bilinci edinmeliyiz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

KAYNAKÇA

- Dergâh Yayınları, **İmlâ Kılavuzu**, İstanbul, 1987.
- EREN, Hasan, “Yazımda İkili Çözüm”, **Türk Dili**, Ekim, 1987, s. 161.
- Kocaoluk Yayınevi, **İmlâ Kılavuzu**, İstanbul, 2002.
- ÖZEL, Sevgi, ÖZEN Haldun ve PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**, İstanbul, 1986.
- ÖZÖN, Nijat, **Büyük Dil Kılavuzu**, İstanbul, 1995.
- SARAÇOĞLU, Ahmet, **Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Eskişehir, 2000.
- TULUM, Mertol, **Yeni İmlâ Kılavuzu**, İstanbul, 1986.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Ankara, 1998.
- Türk Dil Kurumu, **Yeni İmlâ Kılavuzu**, Ankara, 1966.
- Türk Dil Kurumu, **Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu**, Ankara, 1970.
- Türk Dil Kurumu, **İmlâ Kılavuzu**, Ankara, 1988.
- Türk Dil Kurumu, **İmlâ Kılavuzu**, Ankara, 1996.
- Türk Dil Kurumu, **Yazım Kılavuzu**, Ankara, 2005.
- ZÜLFİKAR, Hamza, **Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1**, Ankara, 2008.